

Samhälls- och livsvetenskapliga fakulteten

Sofia Lundberg

Barn i sorg

Hur skolan kan hjälpa barn i sorg

Children in grief

How school can help children in grief

Examensarbete 15 hp
Läroprogrammet

Datum: 2011-06-12
Handledare: Amela Dzin
Examinator: Anders Broman

Sammanfattning

Jag har valt att göra en studie om barn i sorg vilket är ett stort och tungt ämne, därför har jag begränsat mig till att studera barns sorgereaktioner, vilken roll skolan har och om man i skolan arbetar med behandlingsplaner när en krissituation uppstår. Denna begränsning gör att jag når syftet med min studie som är att undersöka vad verksam personal i skolorna har för erfarenhet och kunskap inom ämnet barn i sorg samt att själv få kunskap om hur och vad man bör tänka på i förhållande till sorgen.

Studien har baserats på litteraturläsning och kvalitativa intervjuer med verksam personal inom skolan.

Resultatet visar sig att skolan har en viktig roll när det gäller att bemöta barn i sorg, den viktigaste aspekten är att skolan ska inge trygghet, vara förstående och finnas till. Efter genomgången litteratur inser jag hur många olika sätt det finns att reagera på i sorg, ingen reaktion är förutsägbar. Alla är vi olika och med det reagerar människan på olika sätt.

Vad min studie påvisat hyser det en stor tveksamhet och till och med i ett fall en ovisshet om att det finns beredskapsplaner för krissituationer. Det är viktigt att bära med sig att en beredskapsplan inte är en fullständig pricklista för att bemöta sorg hos barn men det är trots allt en hjälp till förberedelse mentalt och ett stöd att luta sig mot. Jag har en önskan om att beredskapsplanen får en större plats i skolornas arenor.

Nyckelord: barn i sorg, sorgereaktion, dödsfall, beredskapsplan

Abstract

I have chosen to do a study on children in grief which is a big and heavy subject, so I have limited myself to the study of children's grief reactions, the role of school and if the school is working with treatment plans when an emergency occurs. This restriction allows me to reach the purpose of my study which is to examine what staff in schools have the experience and knowledge in the subject of children in grief and to obtain the knowledge of how and what to consider in relation to grief.

The study was based on literature studies and interviews with working professionals in the school.

The result proves that the school has an important role in responding to children in distress, the most important aspect is that the school must file with security, be understanding and be there. After completing the literature, I realize how many ways there are to respond to the grief, no reaction is predictable. We are all different and each person reacts differently.

What my study revealed, it enjoys a great deal of doubt and even in one case a doubt that there are contingency plans for emergencies. It is important to carry with you that an emergency plan is not a complete checklist, but it is after all a means to prepare mentally and a support to lean on. I have a dream of the contingency plan may be a greater place in school arenas.

Keywords: children in grief, grief reaction, death, emergency

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1. INLEDNING	5
1.1 BAKGRUND	5
1.2 PROBLEMFÖRMULERING.....	5
1.3 SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR	5
1.4 DISPOSITION AV ARBETET	6
2. LITTERATURBEARBETNING	7
2.1 DEFINITION AV BEGREPPEN SORG OCH KRIS	7
2.1.1 <i>Sorg</i>	7
2.1.2 <i>Kris</i>	7
2.2 BARNS FÖRSTÅELSE AV DÖDEN	7
2.3 SORGEREAKTIONER HOS BARN	8
2.3.1 <i>Ångest</i>	9
2.3.2 <i>Starka minnen</i>	9
2.3.3 <i>Sömnsvårighet</i>	10
2.3.4 <i>Nedstämdhet, saknad och längtan</i>	10
2.3.5 <i>Ilska och vrede</i>	11
2.3.6 <i>Skuld, självförebräelser och skam</i>	12
2.3.7 <i>Skolsvårigheter</i>	12
2.3.8 <i>Kroppsliga smärtor</i>	13
2.4 SKOLANS MÖTE MED BARN I SORG	13
2.4.1 ENSKILDA BARNS BEHOV	14
2.5 BEREDSKAPSPLAN.....	15
2.6 SAMMANFATTNING AV LITTERATUR.....	15
3. METOD	16
3. METOD	16
3.1. VAL AV LITTERATUR	16
3.2. DATAINSAMLINGSMETOD.....	16
3.3 URVAL	16
3.4. GENOMFÖRANDE.....	17
4. RESULTAT	18
4.1 VAD ÄR SORG	18
4.2 SORGEREAKTIONER HOS BARN	19
4.3 SKOLAN OCH PEDAGOGENS ROLL	20
4.4 BEREDSKAPSPLAN.....	21
5. ANALYS AV RESULTAT	22
5.1 VAD ÄR SORG	22
5.2 SORGEREAKTIONER HOS BARN	22
5.3 SKOLAN OCH PEDAGOGENS ROLL	23
5.4 BEREDSKAPSPLAN.....	24

6. DISKUSSION	25
6.2 RESULTATDISKUSSION	25
6.3 METODDISKUSSION	26
7. SLUTSATS	27
7.1 VIDARE FORSKNING	27
REFERENSER	
LITTERATUR.....	
INTERNETBASERAD KÄLLA.....	
BILAGA	
INTERVJUFRÅGOR	

1. Inledning

I detta kapitel behandlar jag bakgrunden till min studie, problemformulering och även syfte och frågeställningar. Jag presenterar även dispositionen av arbetet.

1.1 Bakgrund

En gång ska vi alla dö. Ibland händer det som inte får hända. Varje år mister mer än 3000 barn och ungdomar en förälder eller ett syskon (Polfeldt, 2006:6). När det händer är det viktigt att kunna möta sorgen och dess reaktioner. Det är detta som gjort mig intresserad utav ämnet, hur ser det ut i skolan? Har pedagogerna de resurser som krävs och den kunskap man förväntas ha?

Någon har sagt att sorgen är randig, och det stämmer väl. Den går upp och ner. Ibland är man ledsen, känner saknad, funderar. Andra stunder kan det kännas som vanligt, man skrattar, går på bio, umgås med kamrater. (Gyllenswärd, 1999:76).

Ämnet barn i sorg intresserar mig mycket och jag inser att det är ett ämne som det är viktigt att ha kunskap om. Troligtvis kommer även jag i mitt yrke som lärare i fritidshem möta barn i sorg och för att då kunna inge trygghet anser jag att det är viktigt att besitta viss kunskap och vara förberedd.

1.2 Problemformulering

Problemformulering i arbetet utgår ifrån att när barn som förlorar en nära anhörig medför händelsen såväl psykiska som fysiska problem för både den drabbade och för personal i skolan. Detta arbete belyser dels hur barn i sorg reagerar på förlusten av sina anhöriga, dels hur personalen hanterar sådana kriser i skolan. Jag anser att det krävs att man som pedagog vet hur barn kan reagera när de drabbas av sorg. Med kunskap och förberedelser är min förhoppning att barn i sorg kan känna trygghet i all oförutsägbarhet.

1.3 Syfte och frågeställningar

Syftet med min studie är att undersöka förhållningssätt och bearbetning av barns sorgearbete ur ett pedagogiskt perspektiv.

För att uppfylla mitt syfte har följande mer specifika frågor formulerats:

- Vilken kunskap besitter verksam personal i skolan om barns sorgereaktioner?
- Vad kan skolan göra för att hjälpa ett barn i sorg?

- Finns det beredskapsplan för krishantering?

1.4 Disposition av arbetet

I litteraturbearbetningen kommer jag att redogöra för barns sorg. Till en början kommer jag gå igenom två viktiga begrepp för att sedan gå vidare med barns förståelse av döden och efter det redogöra för vilka sorgereaktioner som är det mest vanliga. Fortsättningsvis behandlar jag skolans möte med barn i sorg, det enskilda barnets behov för att sedan avsluta litteraturbearbetningen med behandlingsplan i krissituation.

Följt av detta kapitel kommer metoddelen där jag presenterar de val jag gjort inför min studie samt hur jag gått tillväga.

I nästkommande två kapitel presenterar jag resultatet av min studie samt återkopplar det till relevant litteratur.

I diskussionen tar jag upp vad jag fått för resultat blandat med mina egna åsikter och nya kunskaper. Avslutningsvis presenterar jag en slutsats, förslag till fortsatt forskning, referenslista och bilaga.

2. Litteraturbearbetning

I detta kapitel redovisar jag för den litteratur som jag funnit relevant för mitt syfte med studien som är att undersöka vad verksam personal i skolorna har för erfarenhet och kunskaper inom ämnet barn i sorg.

2.1 Definition av begreppen sorg och kris

Till att börja med vill jag tydliggöra skillnaden på två viktiga begrepp inför kommande uppsats, sorg och kris.

2.1.1 Sorg

Sorg är en stark nedstämdhet och förtvivlan, en reaktion på en förlust av någon eller något som stått en nära eller som har haft en stor betydelse. En väldigt kär ägodel (<http://www.ne.se/sorg>, 2011-05-23). Sorg har alltid funnits. Så länge människor fäst sig vid varandra och förlorat varandra har de upplevt sorg (Ekevik, 1993:29). Sorg är ingen sjukdom, sorg är en naturlig känsla eller reaktion, efter att man förlorat någon eller något (Kide, 1991:25).

2.1.2 Kris

Kris är en väldigt svår situation, en psykologisk kris. Det är en reaktion på en livssituation där han/hon inte kan bemästra situationen utan psykiskt lidande, individens tidigare erfarenheter är inte tillräckliga. (<http://www.ne.se/kris/1341165>, 2011-05-23)

Skillnaden mellan sorg och kris är i framförallt tidsperspektivet, sorgen utspelar sig under en längre tid än vad krisen gör. (Fhyr, 2003)

2.2 Barns förståelse av döden

För att små barn ska förstå döden måste de ha utvecklat begrepp som gör det möjligt att förstå vad det är som sker när någon dör. Med små barn menas i detta sammanhang barn upp till skolåldern. Barn som närmar sig skolåldern börjar kunna förstå mer av vad döden innebär medan små barn sällan uppfattar döden som en vuxen gör.

Barn har svårt att se att döden är oundviklig att vi alla en gång ska dö. Barn behöver inse att döden är slutgiltig att när man är död kan den personen aldrig komma tillbaka. För en ökad förståelse av döden krävs att barnen får veta att alla livsfunktioner upphör, att den som dött inte längre kan andas, äta, gå eller leka och inte heller kan känna, drömma eller tänka.

Orsakerna till varför vi dör är något små barn måste få förståelse för, att ett dödsfall kan bero på att någon bli skjuten eller olycksfall, men även att det kan bero på ålderdom eller sjukdom. För små barn är det lättare att föreställa sig döden med det förstnämnda olycksfall och vapen (Dyregrov, 2006:10).

Parallellt med barns tankemässiga mognad utvecklas deras förståelse av döden. I åldern fem till tio år sker en gradvis utveckling av att döden är oåterkallelig och att alla livsfunktioner upphör, ”när man är död så är man”. I denna ålder kan det vara svårt att förstå att döden är något som kommer drabba de själva. Orsaken av ett dödsfall ses konkret för barn i tidiga skolåren, det kan bero både som ett resultat av en olycka eller vapen men även av sjukdom eller ålderdom.

Föreställningarna om döden ses mer abstrakta vid tioårsåldern vilket gör att barnen i den här åldern kan förstå de mera långtgående konsekvenserna av ett dödsfall. Rättvisa och orättvisa, ödet och det övernaturliga är vanligt tankar.

Under ungdomen sker en utveckling som ökar förmågan att resonera hypotetiskt, de kan ta ställning till flera olika aspekter av en händelse (Dyregrov, 1993:13-16).

2.3 Sorgreaktioner hos barn

Barn går in och ur sorgen, de tar lite i taget i den takt de själva och omgivningen rår med.

Sorg är inget man blir färdig med, speciellt inte sorg för barn. En förlust följer en genom hela livet, det viktigaste är att parallellt med sorgen kunna leva sitt liv någorlunda väl. Man behöver åter begripa och hantera förlusten och kanske ge den en ny och djupare mening för varje nytt utvecklingssteg och ny fas i livet (Brinck, 2008: 20).

Steinar Ekvik skriver att barns reaktioner är beroende av såväl personlighetstyp, den aktuella situationen och stödpersonerna runt omkring som av ålder och mognadsgrad. Barn sörjer liksom vuxna på en mängd olika sätt (Ekevik, 1993:81).

Plötsliga dödsfall leder till en katastrof för både barn och vuxna. Människan vill vara förberedd, och ägnar stor del av sin tid till att förebygga faror och förbereda oss på vad som komma skall. Många människor fantiserar om hur de skulle vara att ta emot ett plötsligt

dödsbesked av en närstående, det är ett resultat av förberedelse på det värsta (Brinck, 2008:18-20).

Barn reagerar liksom vuxna inte bara på ett sätt i sorg, reaktionerna varierar. I kommande avsnitt beskrivs de vanligaste reaktionerna hos barn i sorg.

2.3.1 Ångest

Den mest vanliga reaktionen är ångest. Samtidigt som någon av de närmaste dör förloras tryggheten i tillvaron. ”När de hände pappa, kan det ju hända mamma också”. Dyregrovs egna erfarenheter säger att barns ångest handlar till stor del om att något ska hända föräldrarna snare än att något ska drabba dem själva (Dyregrov, 1993:17).

Om en förälder blir sjuk och framförallt om den påminner om den dödas sjukdom intensifieras rädslan i att det ska hända föräldrarna något. Denna känsla leder ibland till att barn vägrar gå till skolan.

En pojke på 12 år hade en pappa som dött i cancer. Periodvis var pojken borta från skolan. I samtalen med mamman framgick det att denna frånvaro kom när hon kände sig sliten, trött eller hade huvudvärk. Fadern hade haft liknande symtom under sin sjukdom och pojken var rädd att mamman också blivit sjuk. När pojken förstod att mammans ”symtom” inte var ett tecken på att hon fått cancer, bland annat genom att mamman lugnade honom med att ”jag är inte sjuk, bara trött”, upphörde frånvaron (Dyregrov, 1993:18).

2.3.2. Starka minnen

Barn minns helt plötsligt sådant som det gjort tillsammans med den döda. Dessa minnen använder sig barnen av för att hålla kvar bilden av den avlidne (Fahrman, 1993:50).

Dyregrov skriver precis som Fahrman att minnena kommer att lagras på ett annat sätt vid kritiska situationer. Som om ett förändrat medvetandetillstånd uppkommer där sinnesintrycken upplevs, behandlas och lagras på ett annat sätt. Starka minnesspår skapas av alla intryck som fästs i sinnen. Detaljerade intryck såsom hörsel, lukt och beröring kan bli plågsamma minnen på sikt. Minnen kan även skapas i fantasin för att återkomma i form av plågsamma upplevelser.

En tonåring berättade hur han hade skapat sig en bild av hur hans bror blev dödad. Denna fantasibild kom tillbaka flera gånger om dagen, vilket gjorde honom okoncentrerad både i skolan och hemma (Dyregrov, 1993:19).

Av direkta eller indirekta saker som hänt kan minnen framkallas, oftast är det starkast på kvällen och kan leda till insomningsproblem hos barn. Minnena kan också dyka upp i form av mardrömmar. Barn använder sig ofta av olika aktiviteter för att undvika ovälkomna tankar.

Rastlöshet och oro kan bli en följd av barnens försök att bemästra påträngande tankar (Dyregrov, 1993:19-20).

2.3.3. Sömnsvårighet

Små barn får ofta problem med sömnstörningar en period efter en förlust. Ofta vill de inte gå och lägga sig och när de väl lagt sig känner de oro vilket leder till att de tar lång tid innan de somnar. Behovet av att ha lampan tänd och dörren öppen är ett tecken på att de är en rädsla som håller dem vakna. När barnen är ensamma tränger lättare tankar och fantasier upp till ytan (Dyregrov, 2006:17-18).

Fahrman skriver att drömmarna speglar vårt inre och när man sover drömmer man. Barnet kan hålla borta ångest och sorg på dagtid men det blir åter påtagligt i drömmen. Dessutom är drömmarna ocensurerade. Drömmarna är inte kontrollbara och leder därför till sömnrubbingar. Barn som inte utvecklat realitetsprövningen blir lätt förvirrade då de döda dyker upp i drömmarna (Fahrman, 1993:50).

Detta bekräftar även Dyregrov som skriver att sömnsvårigheter är vanliga hos barn som sörjer, både att de har svårt för att somna och att de vaknar tvärt. Sömnproblem hänger samman med mer tid att tänka på den döde vid sänggående och en stark ångslan. Barn kan kräva att få sova med föräldrar eller ett syskon, nära en trygghet.

Hur man förklarar och benämner döden för ett barn är viktigt, tyvärr använder många just ordet sömn när någon har dött, ”Hon sover och kommer inte vakna igen” eller ”Han har somnat in” detta kan leda till att barn inte bara blir rädda och oroliga för sin egen sömn utan även att de även vakar över exempelvis föräldrar när de är trötta och lägger sig på soffan för att sova en stund eller när de på kvällen går och lägger sig för att sova (Dyregrov, 1993:20).

2.3.4 Nedstämdhet, saknad och längtan

En viktig faktor i sorgprocessen är barns förmåga att längta. Ett barn i sorg behöver hjälp med att känna igen längtan och även att försöka stå ut med den (Fahrman, 1993:50).

I perioder kan barn vara helt otröstliga för att de gråter mycket över den som är död. Men ledsnanden kan också yttra sig i att barn drar sig tillbaka och blir med slutna, de isolerar sig. Ofta tar barn till andra saker att skylla på när de gråter för att försöka dölja sin sorg för till exempel föräldrarna.

Lisa var 4 år och kunde långa stunder sitta och titta på bilden av sin lillasyster. Ibland var hon ledsen och grät, men hon ville inte gå med på att det var för systemens skull hon gjorde det. Hon skyllde på andra saker som att hon hade ont i huvudet eller i foten eller att hon inte hade något att göra. (Dyregrov, 1993:20)

Den dagliga tryggheten och trivseln tillsammans med den som dött omfattas av saknad.

Ledsnaden och saknaden blir lätt ofta starkare när man ser andra som är lyckliga, t.ex. när man ser andra barn som är lyckliga tillsammans med sina föräldrar. Saknaden kan också yttra sig på fler sätt, t.ex.

- Leta efter den döde – barn kan gå från rum till rum för att leta efter den döde, detta visar sig i barns behov av att få prata om den döde. En del i denna sorgprocess är att söka sig till platser där de brukade vara tillsammans eller att göra saker som de tidigare gjorde tillsammans för att uppleva en slags närhet till den döde.
- Uppehålla sig vid minnen – barn kan, ofta till föräldrarnas förtvivlan, vilja se fotografier och höra berättelser om den döde för att lindra saknaden. De kan också vilja bära saker och betydelsefulla ägodelar som tidigare tillhört den döde eller gömma dessa saker på en speciell plats där de vuxna inte vet om, detta beteende kan utgöra en viktig form av smärtlindring då det inger till magiskt lugn och trygghetskänsla för många sörjande barn.
- Upplever den döde som levande – Känslan av att känna, lukta och finnas i närheten av den dödes tidigare ägodelar kan bli så stark att man upplever den döde som närvarande i rummet. När man sträcker ut handen för att nå den döde som man själv tycker sig vara i rummet finns det ingen där. Saknaden lindras tillfälligt av denna närhet som detta ger.
- Identifierar sig med den döde – det händer att t.ex. syskon försöker efterlikna den avlidnes karaktäristiska drag och gå in i dennes roll för att omedvetet trösta övriga familjemedlemmar eller själva försöka få kärlek.

2.3.5. Ilska och vrede

Ofta har vuxna svårt att förstå sig på att barn som sörjer blir aggressiva för att ”pappa har gått och dött”, trots det kan vi vuxna av samma anledning känna ilska mot den döde. Ilskan handlar ofta om en känsla av övergivenhet, barnet känner sig övergivet. Detta beteende är också en signal på att barnet mår dåligt, psykiskt dåligt. Kanske är sorgen så stor i familjen att barnet i sin tur inte får lika mycket uppmärksamhet som den är van vid (Fahrman, 1993:50).

Dyregrov bekräftar även att ilska och utåtagerande beteende är ett vanligt reaktionssätt hos barn som sörjer. Barn som visar sin ilska kan sparka och slå och komma med verbala uttryck. (Dyregrov, 1993:22-23)

2.3.6. Skuld, självförelser och skam

Nästan vid alla dödsfall kommer det dåliga samvetet, självförelserna och skuldkänslorna i form av telefonsamtalen som inte blev av, breven som inte blev skrivna, besöken som uppsköts, försoningarna och uppgörelserna man inte tog initiativ till (Hillgard, 1998:36).

Om det är ett syskon som dör känner barnet ofta skuldkänslor då de flesta syskon vid något tillfälle önskar att det ska försvinna bara för att det tar så mycket tid från föräldrarna. Känslor av skam kan förekomma i samband med vad man har gjort eller tänkt. Det är inte på något sätt onormalt att syskon önskar livet ur varandra. Tankar som ”det är mitt fel att min syster dog, för jag ville det” väcker starka skuldkänslor (Fahrman, 1993:50-51, Dyregrov, 1993:24).

Orsaken till det inträffade kan barn tro att det beror på deras egna tankar, önskningar eller handlingar. Detta kan medföra att de magiskt tänkande kan medföra att de irrationellt tar på sig saker som händer.

Emma var sju år då hennes mamma hastigt avled. I ett samtal nära fyra år efteråt, tillfrågades hon om hon kom ihåg omständigheterna kring sin mammas död. Hon svarade: ”Ja, det gör jag, och jag minns att jag trodde det var mitt fel, för att jag inte hade städlat mitt rum” (Dyregrov, 2006:20).

I dessa fall kan självförelserna bli mycket starka, och tyvärr kan dessutom vuxna i vissa situationer i den upphetsade stämningen som ofta råder komma med påståenden som inte gör det lättare för barnen.

2.3.7 Skolsvårigheter

Givetvis blir det inte speciellt lätt att koncentrera sig på skolarbete när hela världen rasat samman. De flesta tankar går till att fundera och grubbla över vad som hänt och det är tufft för barn som förlorat en nära anhörig att höra på berättelser från andra barn och deras liv som hel familj (Fahrman, 1993:51).

Framförallt uppstår svårigheter i skolarbetet efter föräldrars död. Många sorgereaktioner bleknar och försvinner efter en tid men just skolsvårigheter dröjer sig kvar i flera år efter dödsfall och skilsmässa.

Man vet att kriser och trauman som skilsmässa, sjukdom, olyckor kan påverka skolprestationerna negativt (Raundalen & Schultz, 2007:63).

2.3.8 Kroppsliga smärtor

Själ och kropp hänger ihop, man talar om psykosomatiska sjukdomar. Psyke betyder själ och soma betyder kropp och en själ som är i kris kan naturligtvis sätta sig i kroppsliga symtom. Detta kan yttra sig i att barn kan få t.ex. magvärk, huvudvärk eller muskelvärk. (Fahrman, 1993:51)

2.4 Skolans möte med barn i sorg

Skolans vardag består av både glädje och sorg. Troligtvis kommer nästan alla lärare att någon gång under sin verksamma yrkestid bli tvungna att hantera händelser som är svåra och oförutsägbara och som för enskilda barn innebär sorg, förlust, oro och förtvivlan. Skolans personal måste vara rustad att ge stöd i såväl sorgearbete som i undervisning under en lång tid efter att det oväntade sker. Kraven på skolan med dess medarbetare är stora och kräver professionalitet i svåra situationer. Efter varje katastrof och händelse skapas ny kunskap. Skolan kan på ett sätt förbereda sig på det som inte får hända genom att planera, reflektera, dokumentera och dela erfarenheter med varandra. Att vara väl insatt och rustad inför ett krisarbete ger en trygghet för de drabbade (Myndigheten för skolutveckling.2008:11-12). Många dödsfall angår på olika sätt skolan, det är därför bra som skolan ägnar tid till förberedelser av hur man ska förhålla sig vid sådana situationer. Det är bevisat att mental förberedelse och planering före dödsfall och även inför andra kritiska händelser leder till en bättre hantering än att man låter sig ta det som det kommer. Det finns en rad olika saker skolan kan göra för att underlätta arbetet vid sådana tillfällen, t.ex.

- Under en lärardag eller studiedag låta temat vara hur man handskas med dödsfall i skolan och klassen.
- Gå kurser som handlar om barn i sorg i samband med dödsfall eller själva organisera en sådan kurs.
- Låta en grupp lärare fördjupa sina kunskaper i ämnet för att fungera som resurspersoner för den övriga personalen i kommande händelser.
- Skolan kan se till att det finns böcker som fungerar som litteratur att fördjupa sig i för de som är intresserade och som även kan användas i klassrummet.
- Skolan ska se till att det finns en plan för hur man hanterar situationer då elever eller deras föräldrar kan ha skadats eller omkommit.

När dödsfall drabbar enskilda elever eller hela skolan har lärarna stor betydelse för att tillgodose barnens behov. Lärarna känner varje enskilt barn och dess personlighet och de

känner även till klimatet som råder i det enskilda klassrummet. Lärarna är experter på att förmedla kunskap till barn och de vet hur man engagerar elever och vilka uttrycksformer man kan använda sig av (Dyregrov, 1993:75-77).

När barn upplever sorg märks det i skolan, läraren och i vissa fall hela skolan får en krävande tid framför sig. Både barn och vuxna reagerar och fylls av känslor när man blir drabbad av sorgen. Alla kan vi känna oss små och hjälplösa i mötet med sorg och död men det är mycket vi kan göra genom omsorg, öppenhet och deltagande. En lärare som tillbringar många timmar varje vecka med sina elever kan vara till ovärderlig hjälp när barnen genomlever sorgen (Ekvik, 1993:5-6). Efter ett dödsfall bildas ett svart hål, det finns metoder för att fylla tomrummet oavsett hur stort eller svart hålet är. Det finns saker skolan och du kan göra med det kräver mycket tålamod och arbete (Bullit, 1998:21).

Ett avgörande möte med barn i sorg och kris är att skolan visar förståelse för att flexibilitet krävs (Raundalen & Schultz, 2007:71).

2.4.1 Enskilda barns behov

Dyregrov skriver att barn som är i skolåldern och som varit med om ett dödsfall oftast mår bäst av att börja skolan så snart som möjligt igen. Första skoldagen för ett barn i sorg efter ett dödsfall kan kännas riktigt svår för barnet, en tidig kontakt mellan lärare och barn med dess anhöriga underlättare den dagen. Att läraren tidigt visar engagemang genom att ta initiativ till kontakt visar att han/hon bryr sig om det som hänt och att man vill hjälpa till på bästa sätt. Förberedelse av mötet med klassen är en viktig del, detta genom att samtala med klassläraren eller någon annan lärare som barnet har en god relation till och känner sig trygg med. Trots att det är lärarens pedagogiska ansvar när det gäller att förmedla klassen om det som hänt kan det kännas bra för det drabbade barnet att få vara med och bestämma vad som ska sägas och hur. Det varierar mellan barnen om de vill närvara vid förmedlingen till klassen eller ej, oavsett hur barnet vill ha det är det viktigt för övriga elever i klassen att de får veta önskan om hur det drabbade barnet vill bli mött. Det finns barn som inte vill låtsas om att det hänt och att allt ska vara som vanligt. Koncentrationssvårigheter i skolan är en reaktion på barns sorg och detta kan lätt bli, tyvärr, bortglömt efter några veckor och läraren ger barnet extrauppgifter eller tillrättavisningar som försvårar problemet. Detta är ett tecken på bristande kunskap hos läraren, bristande kunskaper om barns reaktioner på sorg. Det är nödvändigt att lärare med jämna mellanrum tar ställning till om det behövs extra stöd och speciell planering då enskilda elever kan genom sin sorg komma efter i skolarbetet. (Dyregrov, 1993:78-79)

2.5 Beredskapsplan

Det är själva arbetet med att ta fram beredskapsplaner och krispärmar som skapar den mentala beredskap som är så viktig när man väl befinner sig i en kris- eller katastrofsituation (Myndigheten för skolutveckling, 2008:14).

Naturligtvis är det till ovärderlig hjälp om man innan en krissituation uppstår har utvecklat en beredskapsplan i förväg (Ekvik, 1993:38).

Man ska se till att det finns en plan för att hantera en katastrofsituation när elever eller deras föräldrar omkommit eller skadats (Dyregrov 1993:75). Olyckan är plötsligt framme när det otänkbara händer, en beredskapsplan kan aldrig förhindra det otänkbara och den kan heller inte göra oss fullständigt förberedda. Det är alltid svårt och krävande att hantera när olyckor och dödsfall som drabbar barn eller anställda på skolan. Dock är det så att varje anställds förmåga att hantera kriser ökar om de anställda är väl insatt i en beredskapsplan som är anpassad till lokala förhållanden. En plan görs inte nödvändigtvis för att följas till punkt och pricka utan för att vi bättre ska vara förberedda på det oväntade (Raundalen & Schultz, 2007:226).

2.6 Sammanfattning av litteratur

Här nedan återkopplas de viktigaste delarna ur litteraturen.

Sorgen drabbar någon gång oss alla, och hur vi reagerar då är olika från individ till individ. Precis som oss vuxna sörjer barn på en mängd olika sätt. Den allra vanligaste sorgereaktionen är ångest. Dyregrov skriver att tryggheten i tillvaron går förlorad samtidigt som någon av de närmaste dör. (1993:17)

En förlust följer en genom hela livet och det viktigaste är att parallellt med sorgen försöka leva sitt liv någorlunda väl.

Troligtvis kommer någon gång alla pedagoger under deras verksamma tid i skolan att möta barn i sorg, pedagogerna måste då vara rustade att ge stöd. Alla kan vi känna oss små och hjälplösa i mötet med sorg och död men det är mycket vi kan göra genom omsorg, öppenhet och deltagande (Ekevik, 1993:6).

När en krissituation uppstår är det viktigt att ha en beredskapsplan till hands, en sådan plan gör inte att man har en fullständig pricklista men ändå något att luta sig mot. När man strukturerar, planerar och dokumenterar en sådan här plan bildar man också en mental förberedelse inför dagen då det som inte får hända händer. (Raundalen & Schultz, 2007:226)

3. Metod

I detta kapitel beskriver jag de val jag gjort inför min studie samt hur jag valt att gå tillväga.

3.1. Val av litteratur

Mestadels av den litteratur jag har använt mig av har jag fått tag på genom de oerhört medhjälpliga och rara bibliotekarierna i mitt närområde. Jag har även tidigare i min utbildning kommit i kontakt med arbeten som berört barn i sorg vilket resulterade i att jag själv kunde bibehålla med egen litteratur hemifrån.

Jag har valt att inrikta mig på litteratur som behandlar barn som drabbats av sorg och som även behandlar skolans roll i barns sorg.

3.2. Datainsamlingsmetod

Jag har valt att använda mig av kvalitativa intervjuer som metod för datainsamlingen. Denna metod valde jag för att få så uttömmande svar som möjligt. Jag valde också att banta intervjuerna för att kunna lyssna av dem i efterhand och ge stöd till mina anteckningar. Mitt ämne, barn i sorg, är ett tungt ämne och jag kände att jag ville närvara och vara så delaktig i intervjun som jag kunde utan att titta ner i ett block och skriva svaren under hela intervjun. Därav använde jag mig av det kompletterande arbetssättet att både skriva och banta in intervjun. Pauseringar, röstläge och avbrutna meningar kan vara viktiga för att förstå vad som verkligen sägs och detta är en fördel med att banta in intervjun. I den kvalitativa intervjun är endast frågeområdena bestämda i förväg medan frågorna kan variera. Frågorna bör anpassas så att intervjupersonen får möjlighet att få ut allt hon vill under denna intervju. (Johansson & Svedner 2010:31)

3.3 Urval

Jag har valt att intervjua sex personer, biträdande rektor, skolsköterska, två fritidspedagoger och slutligen två lärare. Jag valde de här personerna i dessa yrkeskategorier efter rådfrågning med min handledare. Jag tog tidigt kontakt med en rektor i en skola i ett litet samhälle i södra delen av vårt avlånga land. Tidigt fick jag ett besked om att hon inte kunde närvara på grund av sjukdom men att jag var väldigt välkommen och hon bad mig ta kontakt med biträdande rektor, sagt och gjort jag mailade till biträdande rektor och där fick jag snabbt svar att hon ställde upp på att bli intervjuad och hon hjälpte mig även att komma i kontakt med övriga

intervjupersoner. Samtliga intervjuer genomfördes i små enskilda rum där vi kunde sitta ostört. Samtliga intervjupersoner har i detta arbete fingerade namn.

3.4. Genomförande

När jag bestämt mig för att utföra en kvalitativ intervju började jag att arbeta fram frågorna, med väl frågorna i handen kopplade jag tillbaka till mina tankar kring arbetet för att finna att frågorna jag byggt upp faktiskt leder till mitt syfte. Innan jag gick ut och intervjuade såg jag till att läsa in mig på frågorna så jag på så vis kände mig väl förberedd inför intervjutillfället. Jag kontaktade de berörda intervjupersonerna som skulle stå till min tjänst en tid innan utförandet skulle ske för att visa mitt intresse och även för att meddela syftet med kommande studie. Tillsammans bestämde vi tid och plats, jag meddelade också att de inte fick frågorna i förväg för att jag ville ha spontana svar och jag meddelade även att jag tänkt banda intervjuerna och att de när som helst kunde avbryta eller välja att inte svara. Tiden det tog att genomföra intervjuerna varierade väldigt, allt mellan 15 min till 65 min.

4. Resultat

I detta kapitel redovisas en sammanställning av mina sex utförda intervjuer. Jag har vägt intervjuerna mot varandra och funnit att många går hand i hand, därför har jag valt att presentera de jag fått fram i indelade avsnitt. Nedan följer en kort beskrivning av intervjupersonerna, namnen på intervjupersonerna är alla fingerade.

Biträdande rektor Britt, Britt har varit verksam biträdande rektor i tre år på en grundskola F-6, i grund och botten har hon en småskolläraryrkesexamen.

Skolsköterska Siv, Siv har under de två senaste åren arbetat som utbildad skolsköterska på en skola från F-6.

Lärare Lena, Lena är 30 år och blev färdig med sin grundläroutbildning för 6 ½ år sedan och har sedan dess arbetat som lärare och assistent växelvis med varandra.

Lärare Karin, Karin är 36 år och har arbetat som grundskolelärare 1-7 och som förskollärare de senaste 10 åren.

Fritidspedagog Helen, Helen är 56 år och tog sin examen som fritidspedagog 1980, sedan dess har Helen jobbat på fritidshem i olika skolor bortsett från två år då hon var föreståndare för ett vårdhem för utvecklingsstörda.

Fritidspedagog Stina, Stina är sedan 14 år tillbaka utbildad fritidspedagog och är nu 41 år gammal.

4.1 Vad är sorg

Samtliga intervjupersoner sammanfattade sorg som saknad. En saknad efter något eller någon. Skolsköterskan Siv poängterar att det handlar om en känsla, en känsla som uppkommer efter en förlust, man känner en stark sorg när någon försvinner på grund av en sjukdom, relationer som spricker eller när t.ex. en fysisk del av kroppen slutar att fungera.

”Sorg är också minnen som växt till liv. En känsla av maktlöshet och trötthet” (biträdande rektor, Britt)

”I sorgen finns det väldigt mycket olika blandade känslor, tror jag” (Lärare Lena)

”Sorg är en saknad, ett yttre och en inre tomhet” (Fritidspedagog Helen)

”När man är så ledsen så att man inte kan tänka på något annat. Jag förknippar nog sorg med saknad...saknad efter något eller någon.” (Lärare Karin)

4.2 Sorgreaktioner hos barn

Reaktioner hos barn som sörjer varierar näst intill in i det oändliga, informanterna har alla sex varit med när något barn drabbas av sorg. Grundstenen till sorgen är olika fall, bland annat har skolsköterska Siv varit med om föräldrar som dött av sjukdom men även plötsliga dödsfall i form av föräldrar som begått självmord. Lärare Lena har varit med när barn mist föräldrar och har även varit delaktig då barn sörjt över att en mor- eller farförälder dött. Helen var verksam fritidspedagog under tsunamin i Asien 2004, en flicka på det fritidshem där hon då jobbade dog i katastrofen. Helen har också följt en pojke med svår leukemi som några år efter grundskolan dog. Biträdande rektor Britt har upplevt mycket sorg runt sig, kollegor vars barn har dött, barn på skolan som mist sina föräldrar och även att syskon till barn har dött. Lärare Karin kom i kontakt med barn i sorg då hon arbetade som förskollärare det var då ett syskonpar som förlorade ett äldre syskon. Fritidspedagog Stina är bekant med barn i sorg efter att barn mist en nära anhörig och även barn som sörjt väldigt efter ett husdjurs bortgång. Informanterna har bland annat nämnt en stark saknad, rädsla, ledsamhet och besvikelse, aggression och utåtagerande, sömnsvårigheter, inlärningssvårigheter och ångest som reaktioner hos barn i sorg. Fritidspedagogen Stina påpekar också att hon märkt av att vissa barn har ett stort behov och en vilja att prata om det inträffade medan andra barn väljer att hålla det inne, de sluter sig och håller det för sig själva. De slutna barnens reaktion kan beskrivas som en flykt.

”De skyllde på att de hade ont eller hade fått något skräp i ögat. Jag tröstade och kramade dem mycket men idag kan jag känna att jag kanske skulle ha pratat mer om deras storasyster. Men eftersom det var så känsligt för mig själv så höll jag mig stark inför dem och trodde på ”den onda foten” och det ”dumma grässtråt i ögat”...(paus)... Jag tröstade och de grät!” (Lärare Karin)

”Min erfarenhet är att barn sörjer i perioder, ena stunden skrattar de och i nästa gråter de.

Jag tror att det är viktigt med vuxna som finns där och kramar om och håller i dem, när föräldrarna har fullt upp med sin sorg". (Fritidspedagog Stina)

4.3 Skolan och pedagogens roll

I samtliga sex intervjuer kom det fram att skolan skall vara en plats som inhyser trygghet. En plats där man får vara precis den man är. Det viktigaste man som pedagog kan göra när ett barn drabbas av sorg är att finnas där, lyssna och vara lyhörd. Skolan har en roll där det gäller att känna av och lyssna in det drabbade barnet och dess familj. Att man som personal på skolan är förstående. Desto mer kunskap man har desto bättre är det, flertalet av informanterna önskar att de fick uppdatera sig inom ämnet, som förslag har det nämnts diskussionsmöten där man bland annat kan utbyta erfarenheter med varandra, gå på kurser och utbildningar. Skolsköterskan Siv påpekar att skolan är viktig men att många barn har även andra sociala nätverk som är viktiga och betyder mycket för barnen. Hon nämner också att det inte är något vi ska gå in och ta över.

Biträdande rektor Britt poängterar att det är viktigt för barn att så snart som möjligt efter sorgebeskedet komma åter till skolan. Detta nämnde flera av informanterna, barn i sorg behöver rutiner och en plats där saker och ting får vara som vanligt.

Erfarenheter för personal i skolan stärker kunskaperna inom ämnet och allteftersom tiden går ökas den kunskapsbron på.

Karin nämnde att det kan vara viktigt att vara flera vuxna i barngrupperna då en eller flera barn sörjer. Barnen bör också beredas till samtal och sorgearbetning. Det kan vara bra om barnen får skriva eller rita för att bearbeta sin sorg.

Kunskaper inom ämnet anser sig alla sex intervjupersoner besitta, dock vill alla ha mer av det. Det kan ske i form av kurser, utbildningar eller utbyte av erfarenheter.

"Jag vet hur jag ska handla liksom, inge trygghet och låta personen känna sig omhändertagen. Jag pratar vänligt och lyssnar"(Skolsköterska Siv)

"Jag tror att... de flesta som jobbar i skolan med barn och har valt det yrket och vill det så har man nog någon slags inbyggd känsla av vad man ska göra, hur man ska agera". (Fritidspedagog Helen)

"Vi kan inte trola bort någonting på skolan, trola bort en sorg... utan vi finns här och blir ett barn ledsen så finns det människor här där de kan tala om att den är ledsen för". (Lärare Lena)

”Det är viktigt för skolan och oss som personal att ha kunskaper om barns olika reaktioner i sorg. För att kunna förstå varför ett barn beter sig på ett visst sätt”. (Lärare Karin)

4.4 Beredskapsplan

En av sex informanter visste inte om skolan har någon beredskapsplan, övriga informanter var medvetna om den men långt ifrån alla hade varit i kontakt med den. Biträdande rektorn har själv varit med och utformat krispärmen där den finns i, och poängterade att det är ett material att luta sig emot. I denna krispärm finns det information om hur man ska gå tillväga och vilka ritualer man bör följa vid olika kriser. Ett kapitel handlade om krissituationen vid dödsfall. Vetskapen om vem eller vilka som arbetat fram beredskapsplanen var knapphändig. Skolsköterskan berättade för mig att det var rektorn som hade huvudansvaret. Två informanter berättade att beredskapsplanen revideras en gång per år.

”Det finns en beredskapsplan vid krissituationer samlade i en krispärm där vissa personer har varit med att utforma den.... Jag tror att den reviderashmm... en gång per år”.

(Fritidspedagog Stina)

5. Analys av resultat

Resultatet från intervjuerna kopplar jag i detta kapitel ihop med vad jag funnit relevant med litteraturen.

5.1 Vad är sorg

Samtliga sex intervjupersoner svarar att sorg är en saknad, en känsla av en förlust. En enorm tomhet efter något eller någon som betytt mycket. De säger också att sorgen kan yttra sig på så många olika sätt. Intervjupersonernas svar stämmer väl överens med vad Ekvik skriver om att barns reaktioner är beroende av såväl personlighetstyp, den aktuella situationen och stödpersonerna runt omkring som av ålder och mognadsgrad. Barn sörjer liksom vuxna på en mängd olika sätt (Ekvik, 1993:81).

Detta bekräftar även Dyregrov som skriver att barn kan drabbas av många olika förluster vilket leder till sorg och en känsla av saknad. (Dyregrov, 2006)

5.2 Sorgereaktioner hos barn

Det sammanställda resultatet efter intervjuerna visar på att sorgereaktionerna hos barn i sorg är många och olika. Lärare Karin har varit med om barn som har kroppsliga smärtor, att de gråter för att de har fått ett grässtrå i ögat eller plötsligt får ont i foten men att det i själva verket är något den utsatta tar till för att få gråta. Detta kallas för psykosomatiska sjukdomar och ger naturligtvis kroppsliga symtom (Fahrman 1993:51).

Utåtagerande och ilska var två reaktioner som nämndes under flera av intervjutillfällena.

Dyregrov bekräftar även här att ilska och utåtagerande beteende är ett vanligt reaktionssätt hos barn som sörjer. Barn som visar sin ilska kan sparka och slås och komma med verbala uttryck (Dyregrov 1993:22-23).

Andra reaktioner som informanterna tog upp var ångest vilket också Dyregrov bekräftar är den mest vanliga reaktionen. Barns ångest handlar i hög grad om att det ska hända föräldrarna, eller den förälder som finns kvar, något. Barn har en större rädsla att de ska hända föräldrarna något än att det själva ska bli drabbade (Dyregrov, 1993:17).

Fritidspedagogen Stina poängterar att hon märkt av att vissa barn blir slutna och vill hålla sorgen för sig själv medan andra barn har ett stort behov av att prata och få vara ledsen till tårar. I perioder kan barn vara helt otröstliga för att de gråter mycket över den som är död. Men ledsnaden kan också yttra sig i att barn drar sig tillbaka och blir med slutna, de isolerar

sig. Ofta tar barn till andra saker att skylla på när de gråter för att försöka dölja sin sorg för till exempel föräldrarna (Dyregrov, 1993:20).

Ytterligare en reaktion som tre av sex intervjupersoner nämnde var sömnsvårigheter. Det är lättare för barn att hålla borta ångest och sorg under dagarna och det blir mer påtagligt under natten i drömmen. Drömmarna är okontrollerade och leder till sömnrubbingar (Fahrman 1993:50). Hur man nämner att någon har dött är viktigt. Genom att uttrycka sig att någon gått bort eller somnat in kan man väcka en oro hos den sörjande. Den sörjande kan då bli rädd för att somna och även bli rädd och orolig när någon i sin närhet lagt sig för att sova en liten stund på dagen eller för natten. Här kommer även reaktionen att vara rädd in.

Majoriteten av intervjupersonerna nämnde också koncentrationssvårigheter eller inlärningsproblem som två sorgereaktioner hos barn som de mött i deras sorg. Fahrman skriver att när världen rasat samman för en individ blir det inte speciellt lätt att koncentrera sig på skolarbetet, många tankar går till att tänka och grubbla över vad som hänt (Fahrman 1993:51).

5.3 Skolan och pedagogens roll

Trygghet är den gemensamma nämnaren i vad skolan och pedagogerna kan göra för barn i sorg, skolan ska inge trygghet. Att finnas till, lyssna, vara vänlig och förstående är tre viktiga delar i bearbetningen hos den drabbade. Dessa aspekter framkom efter de sex utförda kvalitativa intervjuerna. Alla lärare kommer troligtvis någon gång under dess verksamma yrkestid att möta barn i sorg och bli tvungen att hantera händelser som är svåra och oförutsägbara. Skolans personal måste vara rustad att ge stöd i sorgearbetet (Myndigheten för skolutveckling, 2008:11).

Flertalet av intervjupersonerna önskar sig mer kunskap inom ämnet som berör barn i sorg, de säger själva att det kan vara bra med kurser, utbildningar eller tillfällen för diskussioner där man kan utbyta erfarenheter mellan varandra. Mental förberedelse och planering före dödsfall och även inför andra kritiska händelser leder till en bättre hantering än att man låter sig ta det som det kommer. Exempel på detta kan vara att ha det som en temadag för lärarna, låta lärare fördjupa sig inom ämnet, se till att det finns tillgänglig litteratur på skolan och även se till att det finns en beredskapsplan (Dyregrov, 1993:75-77). Genom att planera, reflektera, dokumentera och dela erfarenheter med varandra kan skolan förbereda sig på det som inte får hända. Att vara väl insatt och rustad inför ett krisarbete ger en trygghet för de drabbade (Myndigheten för skolutveckling, 2008:12)

Biträdande rektor Britt poängterar vikten av att ett barn i sorg efter ett dödsfall tidigt kommer tillbaka till skoldagen med dess vardag och rutiner. Detta var en aspekt som flera av de intervjuade nämnde. Barn som är i skolåldern och som varit med om ett dödsfall mår oftast bäst av att börja skolan så snart som möjligt igen. Första skoldagen kan kännas riktigt svår för barn i sorg, en tidig kontakt mellan lärare och barn med dess anhöriga underlättar den första dagen i skolan (Dyregrov, 1993:78-79)

Fritidspedagog Stina förklarar att i varje kris som vi som personal upplever och medverkar i får vi ny kunskap vilket gör att kunskapsbron byggs på och vi blir starkare och säkrare på vår roll. Kraven på skolan med dess medarbetare är stora och kräver professionalitet i svåra situationer. Efter varje katastrof och händelse skapas ny kunskap (Myndigheten för skolutveckling, 2008:12)

5.4 Beredskapsplan

Biträdande rektorn Britt har själv varit med att utforma beredskapsplaner vid krissituationer, hon var också en av sex som visste mycket om planen, var den fanns och hur den var uppbyggd. Dessa planer är samlade i en krispärm. Britt berättade att det är en plan innehållande olika steg att luta sig mot, ett kapitel är inriktat mot dödsfall.

Ekevik skriver att det är till ovärderlig hjälp om man innan en krissituation uppstår har utvecklat en beredskapsplan i förväg (1993:38) detta går hand i hand med vad Britt tyckte om den redan framtagna beredskapsplanen.

Skolsköterskan Siv berättade för mig att det är rektorn som har huvudansvaret över beredskapsplanerna.

Varje anställds förmåga att hantera kriser ökar om den anställda är väl insatt i beredskapsplanen. En beredskapsplans underlag är till för att vi ska vara bättre förberedda på det oväntade (Raundalen & Schultz, 2007:226).

6. Diskussion

I det här kapitlet diskuterar jag, med personliga åsikter invägda, resultat av min undersökning samt mitt metodval.

6.2 Resultatdiskussion

I resultatet av min studie fann jag att samtliga intervjupersoner beskrev att sorgen kan yttra sig på en mängd olika sätt hos barn, detta är även en del av vad jag fått fram genom den bearbetade litteraturen. Jag valde att i min litteraturgenomgång gå in på djupet i de olika sorgereaktionerna för att få kunskap och förståelse på de vanligaste reaktionerna hos barn i sorg. Den starkaste och mest tydliga delen av vad sorg innebär kan beskrivas i en saknad, en tomhet efter någon eller något. Precis som Dyregrov skriver kan barn drabbas av olika förluster som alla leder till sorg och en känsla av saknad (Dyregrov, 2006:9)

Att vi sörjer och reagerar på olika sätt är inte konstigt, vi är alla olika. Alla sörjande individer har sin egen sorgprocess och våra bakgrunder ser inte likadana ut.

Samtliga intervjupersoner har, tyvärr skulle jag vilja säga, varit i kontakt med barn i sorg. Tillfällena har sett olika ut, i vissa fall har det varit väntade dödsfall där den döde avlidit i en sjukdom i andra fall har det varit plötsliga dödsfall i form av olycka eller självmord, det har även handlat om en djup sorg efter ett husdjurs död. Att så är fallet är något vi får lära oss att leva med, sorgen är oundviklig. Alla lärare kommer troligtvis någon gång under dess verksamma yrkestid att möta barn i sorg och bli tvungen att hantera händelser som är svåra och oförutsägbara (Myndigheten för skolutveckling, 2008:11). Det här är något jag som blivande pedagog ska bära med mig, säkerligen kommer även jag hamna i situationer där barn sörjer. All erfarenhet man bär med sig, ny som gammal, leder till ökad kunskap inom ämnet. Jag har insett att det är viktigt att komma tillbaka till skolan så snart som möjligt efter ett dödsfall för barnen, trots att det kan vara väldigt tungt och känslomässigt jobbigt mår barn som sörjer bra av att komma in i vardagliga rutiner och den vardagliga struktur som barnen är vana med sedan innan. Rutinerna i skolan skapar en trygg atmosfär. Skolan är också en plats där allt kan få vara som vanligt. Detta skriver Dyregrov om och det är även en sak som jag noterat efter bland annat intervjun med skolsköterska Siv. Detta var för mig en ny kunskap, själv såg jag framför mig hur man hamnade efter i skolarbetet på grund av lång frånvaro och inte bara på grund av koncentrationssvårigheter och inlärningssvårigheter som är en av alla sorgereaktioner som kan uppstå. När jag relaterar till mig själv och funderar och föreställer mig hur jag själv skulle reagera tror jag att tomheten skulle göra mig så ledsen att jag inte

skulle orka gå tillbaka till vardagen. Tids nog skulle jag komma tillbaka men jag tror det skulle ta ett tag.

Innan utförandet av mina kvalitativa intervjuer hade jag en tro om att beredskapsplaner i krissituationer var en självklarhet och en välkänd dokumentation. Det visade sig att min tro till min förvåning inte stämde. Flertalet av intervjupersonerna tvekade innan de gav svar och röstläget blev genast tveksamt, en av intervjupersonerna visste inte ens om skolan hade någon beredskapsplan vilket i mitt tyckte känns skrämmande. Fritidspedagogen Stina uttryckte sig såhär: *”Det finns en beredskapsplan vid krissituationer samlade i en krispärm där vissa personer har varit med att utforma den.... Jag tror att den revideras....hmm... en gång per år”*. Stinas tveksamma citat är ett tecken på en tydlig osäkerhet inom ämnet. Personligen önskar jag själv att jag någon gång får vara med att arbeta fram en beredskapsplan, dels för att jag under arbetets gång skaffar mig kunskap men även för att jag har en önskan att detta ska göras åtminstone en gång per år då det är en viktig del i den mentala förberedelsen av krissituationer.

När jag studerat litteraturen fann jag bekräftelse på mina tidigare tankar. Jag fann att det är väldigt viktigt med förberedelse och planering inför den dagen då det som inte får hända händer. Själva arbetet med att ta fram beredskapsplaner och krispärmar skapar den mentala beredskap som krävs när man befinner sig i en kris- eller katastrofsituation (Myndigheten för skolutveckling, 2008:14). Även Ekevik skriver att det är av ovärderlig hjälp om man innan en krissituation uppstår har utvecklat en beredskapsplan i förväg (1993:38). Värt att ha med i sina tankar kring beredskapsplanen är som Dyregrov skriver att en beredskapsplan aldrig kan förhindra det otänkbara och en beredskapsplan kan inte heller göra oss fullständigt beredda men trots allt är det en del på vägen till en förberedande åtgärd (1993:75).

6.3 Metoddiskussion

Jag har i min studie valt att genomföra kvalitativa intervjuer, denna form av studie har passat mig bra då mitt mål var att få uttömmande svar där jag kunde ställa ledfrågor för att finna en djupare mening inom ämnet. Jag har även bandat in intervjuerna vilket resulterade i att vara ett bra tillvägagångssätt då jag skulle sammanställa intervjuerna. Jag har lyssnat igenom inspelningarna ett flertal gånger för att få en så rättvis bild av intervjuerna som möjligt. Svaren jag fick i mina intervjuer upplever jag som riktiga och trovärdiga, mycket av de som blev sagt under intervjuerna stämmer väl överens med den litteratur jag funnit.

7. Slutsats

Reaktionerna på sorg varierar näst intill in i det oändliga. Sorgereaktionerna är många, den allra vanligaste är ångest. Varje individ är unik och har ett eget sätt att reagera på.

Denna studie har påvisat att dödsfall drabbar både barn i skolan men också skolpersonal hårt. Skolan inger en viss trygghet för barnen men tyvärr finns det inte tillräckligt med kunskaper om hur personal ska hantera när det kriser som inte får hända ändå händer. Som pedagog är man väldigt viktig för barn i sorg, det finns mycket man kan göra men framförallt gäller det att finnas där, lyssna, vara lyhörd och förstående och det mest viktigaste av allt är att inge trygghet.

Min personliga känsla efter studiens slut är att jag nu besitter mer kunskap inom ämnet och jag känner mig beredd på att möra den oförutsägbarhet som sorgen drar med sig.

Redan då jag valde ämne inför studien var det här något som intresserade mig mycket, nu efter att ha ägnat vårdagarna till litteraturläsning, att utföra undersökningar samt enormt många tankar och funderingar kring ämnet finner jag det, om möjligt, ännu mer intressant. Jag hoppas att detta arbete kan bli till hjälp för andra, både yrkesverksamma och blivande personal i skolan.

Syftet med min studie är att bearbeta barns sorgearbete ur ett pedagogiskt perspektiv.

- Vilken kunskap besitter verksam personal i skolan om barns sorgereaktioner?
- Vad kan skolan göra för att hjälpa ett barn i sorg?
- Finns det beredskapsplan för krishantering?

7.1 Vidare forskning

Som jag tidigare skrivit är barn i sorg ett stort och tungt ämne, sorgen kan bero och utforma sig på en mängd olika vis. Förslag på fortsatt forskning kan vara hur barns sorg ser ut mer specifikt efter till exempel skilsmässa eller när en sjukdom slår till? Det finns många områden att inrikta sig mot. Utvecklingen av beredskapsplaner vid krishantering är ytterligare ett förslag till fortsatt forskning.

Referenser

Litteratur

Brinck, Gunilla. (2008) *Sorg Saknad Sammanhang*, Lund: BTJ Förlag ISBN: 978-91-7018-613-4

Dyregrov, Atle. (2006) *Barn i sorg*. Lund: Studentlitteratur ISBN: 91-44-31181-8

Dyregrov, Atle. (1999) *För föräldrar: Små barns sorg*. Stockholm: Rädda barnen ISBN: 91-88726-61-4

Ekvik, Steinar. (1993) *Skolan och elever i sorg*. Lund: Studentlitteratur ISBN: 91-44-37171-3

Fahrman, Monica. (1993) *Barn i kris*. Lund: Studentlitteratur ISBN: 91-44-37721-5

Fyhr Gurli (2003). *Hur man möter människor i sorg*. Stockholm: Natur och kultur ISBN: 9127096505

Gyllenswärd, Göran. (1996) *Sorg finns*, Stockholm: Rädda Barnen ISBN: 91-88726-67-3

Hillgard, Lis & Keiser, Lis & Ravn, Lise. (1998) *Sorg och kris*, Stockholm: Liber AB ISBN: 91-47-00545-9

Johansson, Bo & Svedner, Per Olov. (2010) *Examensarbetet i lärarutbildningen*, Uppsala: Kunskapsföretaget AB ISBN: 91-89040-74-0

Kide, Pär. (1991) *En gång ska vi alla dö – en bok till barn och föräldrar om döende, död och sorg*. Arlöv: Berlings ISBN: 91-7584-225-4

Myndigheten för skolutveckling (2008) *När det värsta händer – om krishantering i förskola och skola*. Stockholm: Liber Distribution

Polfeldt, Lotta. (2006) *Kompisboken om sorg*, Stockholm: Rädda Barnen ISBN 13: 978-91-7321-226-7

Raundalen, Magne & Schultz, Jon-Håkon. (2007) *Krispedagogik – hjälp till barn och unga i kris*, Lund: Studentlitteratur ISBN: 978-91-44-03741-7

Internetbaserad källa

Nationalencyklopedin www.ne.se

<http://www.ne.se/sorg> (Hämtad: 2011-05-23)

<http://www.ne.se/sorg> (Hämtad: 2011-05-23)

Bilaga

Intervjufrågor

Vad är sorg för dig?

Vad har du för erfarenhet av barn i sorg?

Vilka sorgereaktioner har du sett hos barn? Hur har du hanterat dessa?

Finns det någon beredskapsplan för krishantering på skolan? Vem/vilka har arbetat fram den?

Känner du dig beredd om en krissituation uppstår? Hur tror du att du agerar?

Vilka kunskaper anser du som anställd/rektor att man behöver om barn i sorg? Hur bemöter man barn i sorg?